

La historiografia de la Universitat de l'Estudi General de Barcelona

The Historiography of the University of the Studium Generale of Barcelona

Marc B. Escolà i Pons

mbescola@euniv.eu.

Universitas Europaea IMF (Principat d'Andorra)

Aleu Miret Moscatel

qualitas@euniv.eu

Universitas Europaea IMF (Principat d'Andorra)

Data de recepció de l'original: 15/10/2024

Data d'acceptació: 15/02/2025

RESUM

Aquest article ofereix una revisió de la historiografia de la Universitat de l'Estudi General de Barcelona, exposant les principals obres que han tractat la història de la institució en particular, així com les aportacions de la historiografia de les universitats catalanes en general. L'article actualitza la bibliografia publicada sobre l'objecte d'estudi durant els darrers vint anys i reflexiona sobre l'estat de la investigació.

PARAULES CLAU: historiografia, Universitat de Barcelona, Estudi General.

RESUMEN

Este artículo ofrece una revisión de la historiografía de la Universidad del Estudio General de Barcelona, exponiendo las principales obras que han tratado la historia de la institución en particular, así como las aportaciones de la historiografía de las universidades catalanas en general. El artículo actualiza la bibliografía publicada sobre el objeto de estudio en los últimos veinte años y reflexiona sobre el estado de la investigación.

PALABRAS CLAVE: Historiografía, Universidad de Barcelona, Estudio General.

ABSTRACT

This article offers a review of the historiography of the University of the Estudi General of Barcelona, presenting the main works that have addressed the history of the institution in particular, as well as the contributions of the historiography of Catalan universities in general. The article updates the bibliography published on the subject of study over the past twenty years and reflects on the state of research.

KEYWORDS: Historiography, University of Barcelona, Studium Generale.

1. JUSTIFICACIÓ

Tenim constància de, com a mínim, tres reculls sistemàtics sobre la historiografia de la Universitat de l'Estudi General de Barcelona, que és la denominació amb què coneixem la Universitat de Barcelona des de la seva fundació, l'any 1450, fins a la seva supressió, el 1717. Qui primer va fer l'esforç de resseguir les fonts impreses sobre l'objecte d'estudi fou Jordi Rubió i Balaguer, l'any 1971, en una relació imprescindible i exhaustiva que inclou, a més, altres fonts bibliogràfiques no vinculades directament a Barcelona.

Vuit anys més tard, Ricardo García Cárcel¹ ampliaria aquesta relació amb les publicacions més recents, una exposició francament útil sobre els fons

¹ GARCÍA CÁRCEL, R. «La Universidad de Barcelona en el siglo XVI», *Estudis. Revista de Historia Moderna* [Barcelona], núm. 8 (1979), p. 23-34.

documentals del segle XVI disponibles, i un primer estudi quantitatiu dels llibres de graus, tot preparant el terreny per a investigacions futures.

Antonio Fernández Luzón, dirigit doctoralment per García Cárcel, actualitzarà i ampliarà el text d'aquest darrer al llibre emanat de la seva tesi doctoral, l'any 2005.² Passats vint anys des d'aquell recull, aquest treball ha procurat dur a terme una revisió historiogràfica de conjunt, prolongant el registre bibliogràfic sobre la Universitat de Barcelona i eixamplant-lo amb la inclusió de les fonts historiogràfiques sobre les universitats catalanes en general.

2. L'OBJECTE D'ESTUDI

La història de la Universitat de Barcelona ha seguit un recorregut prou atípic. En primer lloc, va ser fundada aparentment tard respecte de les seves homòlogues, si tenim en consideració la rellevància medieval a la Mediterrània d'una ciutat com Barcelona.³ Però, a més, quan això va succeir, el mes de setembre de 1450 —la data consensuada pel conjunt de la historiografia—, en un cas insòlit, li va ser revocada la butlla papal que atorgava el privilegi de fundació dos mesos més tard d'haver-la rebut. A tot això, cal afegir que és un dels pocs casos europeus⁴ en què la mateixa ciutat, a través dels seus consellers, rebutja obertament i de manera reiterada el privilegi de fundació d'un estudi general, per passar a demanar-lo explícitament cinquanta anys després.

En segon lloc, l'objecte d'estudi presenta encara avui dia lloc per a la investigació. Com a mínim, la historiografia no ha abordat en profunditat el recorregut institucional de l'Estudi General de Medicina i Arts que el rei Martí l'Humà funda l'any 1402, amb les reticències de la ciutat, i encara queden pendents d'elaborar les prosopografies dels graduats d'Arts, Filosofia i Medicina del segle XVI.

² FERNÁNDEZ LUZÓN, A. *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*, Barcelona: Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, 2005, p. 15-17.

³ CARRÈRE, C. *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona: Curial, 1977.

⁴ RÜEGG, W. «Temas», a DE RIDDER-SYMOENS, H. (ed.). *Historia de la Universidad en Europa*, Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, 1994, p. 21-22. Esmenta l'escepticisme amb què la ciutat de Basilea va rebre l'oferiment de fundació d'una universitat municipal l'any 1460, si bé els seus ciutadans foren ràpidament persuadits amb arguments econòmics i polítics que aviat es demostraren excessivament optimistes, si tenim en consideració les dificultats dels seus primers cinquanta anys de vida.

Finalment, la de Barcelona és també l'única de les set universitats catalanes suprimides el 1717 que va aconseguir la «restitució»⁵ vuitcentista, el curs 1836-37, en un moment coincident amb l'inici de la Renaixença cultural catalana.

Aquesta trajectòria tan singular ha merescut una atenció relativa i probablement insuficient per part dels historiadors que s'han atansat a estudiar-la, com comprovarem tot seguit.

3. LA HISTORIOGRAFIA DE LES UNIVERSITATS CATALANES DES DE LA RENAISEXÇA

L'inici del moviment cultural de la Renaixença catalana, acompanyat del restabliment de la Universitat a Barcelona (1837), va representar un punt d'inflexió historiogràfica, atès que a partir d'aleshores almenys una de les ciutats universitàries històriques va recuperar el suport institucional i acadèmic necessari per a plantejar-se iniciatives historiogràfiques com les de Saragossa o València. L'evolució contemporània de la historiografia general catalana presenta un seguit de fases prou ben estudiades. L'any 1847 hi va haver un salt qualitatiu, amb l'inici de la publicació de la *Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, dirigida per Pròsper de Bofarull, seguint la línia documentalista de Marca, Villanueva i Capmany, que va coincidir en el temps amb l'inici del moviment cultural i literari català conegut com la Renaixença, amb notables influències de Herder i el romanticisme germànic. Aprofitant aquell enorme esforç precedent d'erudició, van aparèixer grans síntesis històriques,⁶ especialment la poètica *Historia de Cataluña y de la corona de Aragón* (1860-63), de Víctor Balaguer, insigne representant del romanticisme històric català. Malgrat l'innegable èxit popular, la història d'enfocament romàntic fou rellevada per noves obres de clara alineació positivista, com ara la *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* (1876-78), d'Antoni de Bofarull, o la *Història de Catalunya* (1887-

⁵ Legalment i pràcticament, no fou una restitució de la Universitat de Barcelona suprimida, sinó un trasllat de l'única universitat de Catalunya, ubicada a Cervera, a la ciutat de Barcelona. Essent així, el professorat, l'alumnat i l'arxiu de la universitat borbònica foren transferits en bloc a la capital catalana. El majestuós edifici cerervi quedà sense activitat acadèmica —no fou assumit com a patrimoni de la Universitat de Barcelona— fins que no fou ocupat com a seu a Catalunya de la Universidad Nacional de Educación a Distancia espanyola.

⁶ Un primer intent de catalogar totes les obres escrites en llengua catalana i publicades entre 1474 i 1860 fou publicat a Madrid per Marià Aguiló l'any 1926 (reeditat en facsímil l'any 1977 a Barcelona per Curial).

89), d'Antoni Aulèstia; però, malgrat la mutació metodològica, mantingueren sempre el nexa d'unió amb les anteriors, que no era altre que el compromís en la defensa i promoció de la cultura catalana. La intel·lectualitat republicana del darrer terç del segle XIX es va identificar amb el positivisme, i el seu laïcisme la va posar enfront dels posicionaments catòlics ortodoxos, encapçalats per Jaume Balmes i els seus seguidors, especialment, Joaquim Rubió, catedràtic i vicerector de la Universitat de Barcelona, autor d'una *Història universal* (1873-75), de notable difusió a l'època.

El moviment del Noucentisme, que es desenvolupà a Catalunya durant les primeres dècades del segle XX, va generar la primera institucionalització cultural i política de la història contemporània catalana, i va tenir també el seu impacte historiogràfic, certament complex.⁷ L'antivuitcentisme d'aquest moviment, que crida a la independència cultural, la desprovincianització i el cosmopolitisme, va rebutjar el romanticisme històric, però no va qüestionar el positivisme del llegat anterior, alhora que obria la porta a les primeres formulacions d'un marxisme historiogràfic, que culminaria durant la dècada dels anys trenta. Els historiadors vinculats a les institucions noucentistes bastides des de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925) —en especial, els Estudis Universitaris Catalans, precedent de l'Institut d'Estudis Catalans— es conformen una nòmina llarga, densa i plural,⁸ i la seva activitat perdura durant la Segona República Espanyola. Entre les diverses iniciatives, destaca sens dubte l'estroncada *Història Nacional de Catalunya*, publicada per Rovira i Virgili entre el 1922 i el 1934, un ambiciós treball de síntesi que no es limitava a la història política, social i econòmica, sinó també a la cultura i les institucions, característica que la va fer relativament interessant a efectes universitaris.⁹

La Guerra Civil i la dictadura franquista posterior (1936-1975) configuren una nova fase historiogràfica.¹⁰ La paràlisi en les publicacions catalanes —llevat de les addictes al règim, és clar— va durar gairebé dues dècades, fins

⁷ PUJOL, E. «La historiografia noucentista. Un assaig de definició», *El Contemporani*, núm. 14 (1998), p. 36-43.

⁸ PUJOL, E. «La historiografia del Noucentisme i del període republicà», a BALCELLS, A. (coord.). *Història de la historiografia catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 187-204.

⁹ Rovira va publicar, fins al volum VIIè (1621: mort de Felip III). A partir de 1976 i fins al 1984, l'obra fou reeditada i continuada amb nou volums més, redactats per diversos autors i dirigits per Jaume Sobrequés, però eliminant l'adjectiu «nacional» del seu títol.

¹⁰ FURIÓ, A. «La historiografia catalana sota el franquisme», a BALCELLS, A. (coord.). *Història de la historiografia catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 205-228.

que es va iniciar l'edició de la col·lecció de les Biografies Catalanes (1954-61), continuada amb les publicacions *Història dels catalans* (1961-70), dirigida per Ferran Soldevila, i *Història de Catalunya*, escrita per ell mateix (1963), continuadores de l'enfocament noucentista i que gaudirien d'un èxit notable de públic, malgrat les restriccions dictatorials. Un cop acabat formalment el franquisme (1978), aparegueren ben aviat un seguit d'obres col·lectives en les quals participà la gran majoria de l'acadèmia catalana. La primera fou la *Història de Catalunya* (1978-80), dirigida per Josep Maria Salrach; després, la *Història dels Països Catalans*, dirigida per Albert Balcells (1980-81); seguida per la *Història de Catalunya*, coordinada per Philippe Wolff i Joaquim Nadal (1983); la *Historia de Cataluña, del siglo XVI al XVII*, de García Cárcel (1985), i, finalment, la *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar i Josep Termes (1987-1990). Als efectes historiogràfics que ens ocupen, aquesta dinàmica de grans obres de final del segle xx culmina amb l'edició d'*Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans* (1995-1999), dirigida per Borja de Riquer, i de la *Història de la cultura catalana* (1997-1999), dirigida per Pere Gabriel.

En les obres esmentades de Soldevila, les institucions universitàries no tenen cap apartat específic —s'autoreferència puntualment a un treball seu de 1938 per a l'episodi de la supressió que esmentarem més endavant. La *Història de Catalunya* dirigida per Salrach inclou un breu capítol de Salvador Claramunt dedicat a la universitat medieval en general, i la de García Cárcel aporta un estat de la qüestió sobre el conjunt de les universitats, però en cap de les altres obres esmentades no es pot trobar un epígraf dedicat a les universitats catalanes.¹¹ Sorpren més encara que, en el cas de les referides *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans* i *Història de la cultura catalana*, les històriques universitats catalanes tinguin un lloc reduït i que quedin subsumides dins la història de la ciència, amb un breu article de presentació sobre els estudis generals, en el primer cas¹² i, en el segon, dins l'exposició sobre el món de l'escolàstica medieval catalana,¹³ del marc de l'activitat científica a la Catalunya del Renaixement i del Barroc,¹⁴ i, finalment, de l'abast

¹¹ La *Història de Catalunya* editada per Pierre Vilar (1990) inclou un article de Serra Ràfols sobre la introducció de la llengua espanyola en l'ensenyament (vol. VIII, p. 174-181) que aporta notables informacions sobre les universitats.

¹² Text de Santiago Riera (vol. VI), que després també va col·laborar en *La ciència en la història dels Països Catalans*, obra col·lectiva dirigida per Vernet i Parés i publicada per la Universitat de València i l'Institut d'Estudis Catalans en tres volums (2004-2010).

¹³ Textos de L. Badia (vol. I, p. 87-96) i de S. Claramunt (vol. III, p. 355-358).

¹⁴ Text de J. M. López Piñero (vol. II, p. 15-36).

de la repressió borbònica del set-cents.¹⁵ Vist en conjunt, queda ben clar que la historiografia catalana, amb independència de l'orientació ideològica o metodològica, mai no ha incorporat les universitats històriques al seu panteó de les institucions nacionals.

4. LA HISTORIOGRAFIA DE LA UNIVERSITAT DE L'ESTUDI GENERAL DE BARCELONA

La primera aproximació a les fonts documentals de l'Estudi General de Barcelona la feu Andreu Avel·lí Pi i Arimon (1793-1851) amb la publicació de *Barcelona antigua y moderna*, editada de forma completa i pòstuma pel seu fill l'any 1854. En aquesta obra monumental de dos volums, el capítol XXI dedica més de trenta pàgines a la Universidad Literaria de Barcelona¹⁶ i en recull una primera part històrica prèvia al 1717.

L'any 1881, Gaetà Vidal i de Valenciano (1834-1893), catedràtic de Geografia Històrica d'Espanya a la Universitat de Barcelona, escriuria, a petició del claustre, una *Reseña histórica de la Universidad Literaria de Barcelona*, de poc més de cinquanta folis i que fou inclosa a l'Anuari d'aquell curs. I una dècada més tard, Laureà Figuerola i Ballester (1816-1903), qui anys abans havia abandonat la càtedra de Dret Administratiu de la Universitat barcelonina per instal·lar-se a Madrid tot seguint una carrera política, publicà, a *El Noticiero Universal*, un llarg però poc innovador article intítulat «La Universidad Literaria de Barcelona» (1894).

Abans d'acabar el segle, Josep Balari i Jovany (1844-1904), catedràtic de Llengua i Literatura Gregues, preparava l'erudita *Orígenes históricos de Cataluña*, fruit de pacients anys dedicats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que veuria la llum l'any 1897. Un any abans, emperò, signà una *Historia de la Universidad de Barcelona*, de més de cent vint pàgines i que fou inclosa a l'Anuari del curs 1896-97. La magnitud d'aquesta obra i la inclusió de documentació inèdita la van convertir en un referent indispensable dels historiadors de la primera meitat del segle següent.

¹⁵ Text de J. M. Torras (vol. III, 53-54).

¹⁶ Si bé aquesta és la publicació monogràfica sobre l'Estudi més antiga que ha estat reconeguda, Antoni de Capmany (1742-1813) ja havia escodrintat l'Arxiu Municipal de Barcelona per poder elaborar la seva *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, publicada en quatre volums entre 1779 i 1792. Aquesta obra, que recollia una àmplia documentació diplomàtica, seria freqüentment visitada pels historiadors vuitcentistes, entre els quals Pi i Arimon.

Entrada la nova centúria, segueixen l'estela d'estudi documental els historiadors de la medicina Lluís Comenge i Ferrer (1854-1916), amb quatre articles publicats entre 1903 i 1904 sobre medicina medieval, i Josep Maria Roca i Heras (1862-1930), amb *La medicina catalana en temps del rey Martí* (1910). Culminaria aquesta tasca d'investigació arxivística el catedràtic de literatura Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), amb *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, publicada en dos volums entre 1908 i 1921.

Mentrestant, l'arxiver Manuel Rubio y Borrás¹⁷ (1865-1939), qui ja havia publicat la segona part de la seva monografia sobre la Universitat de Cervera l'any 1916,¹⁸ proposà continuar la història precedent de l'Estudi General de Barcelona des de la fundació fins a la desaparició, el 1717, coincidint amb el segon centenari de la infausta efemèride. Aquest projecte, però, fou rebutjat pel rector de la Universitat, Valentí Carulla, per manca de diners.

Va recollir la seva idea un altre professor que acabava d'arribar a la Universitat de Barcelona, el cordovès Antonio de la Torre y del Cerro (1878-1966), qui, a partir de 1918, començaria a treballar en el projecte. Així, el seu discurs inaugural de l'any acadèmic 1926-27 versà sobre la *Provisión de cátedras en la Universidad de Barcelona de 1559 a 1596*, per acabar publicant, l'any 1929, una breu *Reseña histórica y guía descriptiva de la Universidad de Barcelona*.¹⁹

Amb la proclamació de la Segona República Espanyola (1931) i la recuperació de l'autogovern de Catalunya (1932), els debats sobre la política cultural i lingüística es projectaren ineluctablement sobre la institució universitària. Malgrat aquest context de tanta turbulència social i bèl·lica, Ferran Soldevila (1894-1971) aconseguí completar *Barcelona sense Universitat*

¹⁷ Hem trobat en diferents fonts el seu primer cognom escrit tant Rubió com Rubio. Hem optat per aquesta darrera opció a partir de la tria del seu fill Ignacio Rubio y Cambronero, arxiver com el pare.

¹⁸ Pocs anys abans, Manuel Rubio havia publicat *El estudiante en la Universidad de Cervera* (1913) i *Motines y algaradas de estudiantes en las Universidades de Cervera y Barcelona* (1914), fruit de la seva recerca sobre l'arxiu certerí dipositat a la Biblioteca Universitària de Barcelona, de la qual era el director des de 1911.

¹⁹ Antonio de la Torre y del Cerro (1878-1966) fou arxiver i va treballar a l'Arxiu del Regne de València (1901-1904) i a l'Archivo Histórico Nacional Español (1904-1911). Va arribar a la Universitat de Barcelona l'any 1918 com a catedràtic d'Història Medieval d'Espanya, i va exercir fins a la creació de la Universitat Autònoma de Barcelona (1932), de la qual en fou exclòs en raó dels seus posicionaments polítics. En acabar la Guerra Civil Espanyola (1939), hi va tornar, però només per un curs (<https://dbe.rah.es/biografias/16385/antonio-de-la-torre-y-del-cerro>).

i la restauració de la Universitat de Barcelona (1938),²⁰ un documentat referent d'especial vàlua historiogràfica i literària.

A la Guerra Civil (1936-39) la segueix una llarga dècada de silenci historiogràfic, que només es trenca, molt tímidament, l'any 1950, amb el cinquè centenari de la fundació de la Universitat, quan per tota commemoració apareix publicada una sintètica i anònima ressenya històrica institucional a l'Anuari d'aquell any, clarament deutora —per no dir plagiada— del treball d'Antonio de la Torre de 1929, però ampliada amb informació dels darrers vint anys de la institució.

Encara en aquesta dècada, trobem el treball de Ramon Gaya i Massot (1896-1959) *Por qué se retardó la fundación de la Universidad de Barcelona* (1952), que descobria a l'Arxiu Municipal de Lleida les retractacions dels privilegis papals de Nicolau V i reials de Ferran el Catòlic. Aquest estudi i el posterior de la medievalista Claude Carrère *Refus d'une création universitaire et niveaux de culture à Barcelone: hypothèses d'explication* (1979), són els dos únics monogràfics centrats a explicar els motius de la tardana fundació de l'Estudi General barceloní, les conclusions dels quals s'han anat reproduint en les investigacions ulteriors que han abordat aquest assumpte.

A partir d'aleshores, la historiografia sembla anar de la mà del professor Antonio Palomeque Torres (1908-1984), catedràtic d'Història General de la Cultura, qui investigarà i publicarà treballs sobre la Universitat de Barcelona del segle XIX, culminats en la destacada producció de 1974 *Los estudios universitarios en Cataluña bajo la reacción absolutista y el triunfo liberal hasta la reforma de Pidal (1824-1845)*.²¹ Val la pena esmentar també la notable memòria que Elies Serra i Ràfols (1898-1972), catedràtic d'Història a la Universitat de La Laguna, presentà al V Congreso de Historia de la Corona de Aragón sobre *Las universidades catalano-aragoneses sota Ferran el Catòlic* (1962).

²⁰ En realitat, el llibre de Soldevila encara era a la impremta sense enquadrar quan van entrar a Barcelona les tropes de l'exèrcit franquista l'any 1939. Els plects impresos de l'edició, però, no van ser destruïts, sinó que van quedar ocults en un magatzem de la Universitat de Barcelona. Finalment, l'any 1950, foren enquadrats i l'obra es va distribuir de forma quasi clandestina. Els encesos elogis que va rebre Soldevila foren tant per la seva aportació historiogràfica —«impecable», segons Fernández Luzón— com pel seu estil literari, especialment reconegut per Josep Pla i per Joan Fuster. L'any 2013 la Universitat de Barcelona en va publicar una edició facsímil.

²¹ Antonio Palomeque va arribar a la Universitat de Barcelona l'any 1944 procedent de la Universitat de Granada. FERNÁNDEZ LUZÓN (2005, *Op. cit.*) creu que l'article institucional anònim de l'Anuari de l'any 1950 fou obra d'Antonio Palomeque, juntament amb Carlos Seco Serrano (1923-2020), hipòtesi prou versemblant, si tenim en compte que aquests dos historiadors van publicar un treball similar a l'Anuari de 1969. Aquest darrer, però, obviava del tot els descobriments de Gaya Massot publicats disset anys abans.

L'any 1971 és certament un punt d'inflexió en els estudis sobre la història de la Universitat de Barcelona. D'una banda, Pere Bosch i Gimpera (1891-1974), qui havia estat rector de la Universitat fins al seu exili de 1939, publicà *La Universitat i Catalunya*, un text de trenta pàgines centrat especialment en Barcelona. Josep Termes (1936-2011), Alexandre Cirici (1914-1983) i Santiago Alcolea (1919-2008) feien el mateix amb el llibre il·lustrat *La Universidad de Barcelona. Estudio histórico-artístico*, sobre l'edifici històric inaugurat el 1874. Però la veritable fita d'aquell any foren els *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona. I. Preliminares (1289-1451)*, d'Antonio de la Torre i Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982), fill aquest d'Antoni Rubió i Lluch. L'any 1956, la Facultat de Filosofia i Lletres havia proposat que la Càtedra Ciutat de Barcelona, patrocinada per l'Ajuntament, financés la publicació de la història de la Universitat, i s'encarregà la tasca a Jaume Vicens Vives (1910-1960), qui només pogué embastar-la abans que li sobrevingués el càncer de pulmó que se l'enduria. L'any 1961, s'acordà en comissió treballar en tres fases: una d'inicial, de 1450 a 1717; una segona, sobre la Universitat de Cervera, i una darrera, sobre la restitució a Barcelona. Aquest encàrrec es proposà a Antonio de la Torre, llavors ja jubilat. Atès que ell vivia a Madrid, proposà Jordi Rubió, també jubilat, com a ajudant per a la feina d'arxiu, però només aquest últim veuria publicat el primer volum d'aquell ambiciós projecte, equivalent —al seu parer— als cartularis que les universitats de Salamanca i Coïmbra havien editat recentment. En aquest primer volum, s'hi anunciava un aparent estat avançat d'un segon volum, però, passats més de cinquanta anys, ni ha estat publicat ni sembla que ho hagi de ser, atenent a les negatives rebudes pels investigadors que s'han atansat a la Universitat sobre aquesta mancança.

No voldríem oblidar que, fora de la institució, però també l'any 1971, el metge i historiador Josep Danon Bretos (1927-2022) escriuria l'article «Notas médicas en los libros del Estudio General de Barcelona (siglos XVI-XVII)», fruit de la seva tasca arxivística. I encara a la dècada dels setanta, però dos anys més tard, la Universitat edità el facsímil de les *Ordinacions e nov redreç de la Universitat de Barcelona*, de 1596.

Durant els anys vuitanta, irrompen des de la Universitat Autònoma de Barcelona els treballs de Ricardo García Cárcel, molt particularment *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI* (1979), que serviria com a guia per a les investigacions dels seus deixebles. Ens referim a la tesi de llicenciatura de María José Lorente de 1982, la qual quantificà els graduats universitaris de la segona meitat del segle XVI, i, molt singularment, als articles que Antonio

Fernández Luzón va anar publicant des de 1988 i fins a la lectura de la tesi doctoral, l'any 2003.

L'any 1988, la Universitat va celebrar els 150 anys del seu restabliment a Barcelona (en reparació —segons afirmaria el rector Bricall— de l'oblit del cinquè centenari de la fundació), i el resultat del primer i únic Simposi d'Història de la Universitat de Barcelona fou un recull de les ponències, editat l'any 1990. Amb només tres ponències —del total de quaranta-quatre— dedicades a l'etapa precerverina, l'orientació a l'estudi de la història dels darrers dos segles de la Universitat es va fer palesa. Aquesta tendència, com veurem, s'ha mantingut en les publicacions emanades de la institució des d'aquell primer simposi, i destaquen com a excepció els treballs de Salvador Claramunt,²² qui esdevindrà el referent historiogràfic sobre la universitat medieval de la corona d'Aragó i de la de Barcelona en particular, mentre que Fernández Luzón ho seria de la fase moderna de la seva història.

Així, Claramunt és el responsable, juntament amb l'arxiver Rafael Conde Delgado de Molina (1945-2005), de les edicions facsímils del *Privilegi de fundació de la Universitat de Barcelona, 1450* (2000) i del *Privilegi de creació de l'Estudi General de Medicina de Barcelona, 1401* (2001), així com de nombrosos articles de síntesi sobre la política universitària del rei Martí l'Humà o els orígens de la institució universitària, entre d'altres. Així mateix, amb motiu del 550 aniversari de la Universitat, l'any 2000 va pronunciar la lliçó inaugural del curs acadèmic, titulada «La gestació d'una institució universitària: el 550 aniversari de la Universitat de Barcelona».

Per la seva banda, un cop editada i publicada la tesi doctoral, Fernández Luzón ha continuat publicant articles, si bé de forma més intermitent, sobre el seu objecte d'estudi. Particularment destacat —i imprescindible per a qualsevol investigador sobre el tema— és el text «La Universidad de Barcelona. Fuentes documentales y líneas de investigación» (2007),²³ en què detalla l'estat dels registres documentals i les fonts primàries; en replica la cronologia historiogràfica i identifica els camps oberts per a l'estudi. Notable

²² Salvador Claramunt i Rodríguez (1943-2021) fou catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, on va ocupar els càrrecs de degà i vicerector. Així mateix, fou president de diverses organitzacions científiques internacionals, com ara de la Comissió Permanent dels Congressos d'Història de la Corona d'Aragó (1996-2021) i de la Sociedad Española de Estudios Medievales (2007-2013), i membre de l'Academia Nacional de Historia Argentina i de la Real Academia Española de la Historia.

²³ FERNÁNDEZ LUZÓN, A. «La Universidad de Barcelona. Fuentes documentales y líneas de investigación», a RODRÍGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, L. E., POLO RODRÍGUEZ, J. L. (eds.). *Universidades hispánicas: modelos territoriales en la edad moderna*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2007, p. 197-214.

és també el seu article de 2020 «Los difíciles orígenes de la Universidad de Barcelona (1401-1559)». Amb tot, l'aportació en conjunt de Fernández Luzón ha aconseguit emplenar un esvoranc historiogràfic desatès i necessitat d'un buidatge documental sistemàtic, com és el segle XVI, dut a terme per aquest autor a partir d'anys de dedicació arxivística.

Tal com hem anunciat anteriorment, l'etapa contemporània de la Universitat de Barcelona ha rebut una bona atenció per part del mateix centre i, amb motiu de les efemèrides i aniversaris successius, s'han anat publicant treballs nous de caire divulgatiu o bé reeditant-ne d'anteriors, però aquest impuls de producció editorial pròpia sobre la seva història institucional ha tendit a relegar a una expressió mínima l'etapa de l'Estudi General de la Universitat de Barcelona. En són mostra els llibres *La Universitat de Barcelona* (1991),²⁴ *Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. 1450* (2008),²⁵ *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce: història dels ensenyaments (1450-2010)* (2010)²⁶ o *Breve historia de la Universitat de Barcelona* (2017),²⁷ entre d'altres.²⁸

Per tant, en els darrers anys, la recerca sobre les fases medieval i moderna de l'objecte d'estudi s'ha desenvolupat extrínsecament d'una manera més profusa que no pas des de la institució. Per exemple, a través del catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat de les Illes Balears, Rafael Ramis Barceló, qui, juntament amb el seu pare —ja jubilat—, han perseverat en l'estudi documental de la Universitat barcelonina dels segles XVI, XVII i XVIII.

²⁴ TERMES, J., LLUCH, E., CASSASAS, J., ALCOLEA, S. *La Universitat de Barcelona*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1991.

²⁵ FULLOLA PERICOT, J. M.; GRACIA ALONSO, F.; CASSASAS, J. *Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce. 1450*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008.

²⁶ FULLOLA PERICOT, J. M.; GRACIA ALONSO, F.; CASSASAS, J. *La Universitat de Barcelona. Libertas perfundet omnia luce: història dels ensenyaments (1450-2010)*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2010.

²⁷ FULLOLA, M. *Breve historia de la Universitat de Barcelona*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2017.

²⁸ El catàleg d'Edicions de la Universitat de Barcelona disposa d'una secció dedicada a la pròpia història, en la qual es poden trobar síntesis divulgatives generals en idiomes diversos, obres referides a moments històrics determinats, documents institucionals, patrimoni universitari, història dels ensenyaments i de personatges insignes.

N'han publicat ordinacions inèdites,²⁹ monogràfics sobre facultats³⁰ i treballs sobre els llibres de graus.³¹ A més, i de forma destacada, són autors de l'única monografia dedicada a la Universitat de Barcelona durant el segle XVII,³² tan escadusser en registres documentals i, per tant, prou complex d'abordar i espigolar.

Es fa necessari comentar aquí el cas particular del metge Manuel Riera i Blanco, qui, un cop jubilat, inicià una intensa recerca i revisió documental sobre l'Estudi General d'Arts i Medicina de Barcelona, fundat pel rei Martí. La seva feina fou plasmada en una dotzena llarga d'articles publicats a *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut* entre els anys 1992 i 2010 i, molt particularment, al llibre *L'Estudi General d'Arts i Medicina de Barcelona* (2007).³³ El conjunt de les seves investigacions han de llegir-se amb cautela per les atrevides conclusions pròpies i refutacions d'altres autors, però és innegable la tasca d'arxiu infatigable, amb troballes documentals inèdites de rellevància notable.

En l'àmbit internacional, el professor de la Universitat Tsinghua Zhang Tao va publicar, l'any 2017, l'article *An analysis of failed universities in the Middle Ages*,³⁴ arran de la feina feta en la seva tesi doctoral, de 2010, en què comparava els casos particulars de les universitats de Lucca, Pforzheim i Barcelona durant l'edat mitjana, en el que ha esdevingut l'única investigació comparativa de l'Estudi General d'abast europeu.

Enguany, l'any 2025, han de ser publicades les actes de la jornada Barcelona i la Universitat: Ciutat i estudis superiors (1401-2009), organitzada pel Museu d'Història de Barcelona l'abril de 2023. Aquesta jornada, en què participaven Fernández Luzón i Rafael Ramis, entre molts d'altres, formava

²⁹ RAMIS BARCELÓ, R., RAMIS SERRA, P. *Las ordenaciones de la Universidad de Barcelona de 1638*, Madrid: Dykinson, 2019.

³⁰ RAMIS BARCELÓ, R. «La Facultad de Teología de la Universidad de Barcelona a comienzos del siglo XVIII». *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, vol. 112, núm. 1-2 (2017), p. 185-214. També RAMIS BARCELÓ, R. «La Facultad de Leyes y Cánones de la Universidad de Barcelona a comienzos del siglo XVIII», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 86 (2016), p. 386-408.

³¹ RAMIS BARCELÓ, R. «Los grados en teología en la Universidad de Barcelona durante el siglo XVI», *Anuario de Historia de la Iglesia*, núm. 24 (2015), p. 291-309.

³² RAMIS BARCELÓ, R., RAMIS SERRA, P. *La Universidad de Barcelona en el siglo XVII*, Madrid: Dykinson, 2023.

³³ RIERA I BLANCO, M. *L'Estudi General d'Arts i Medicina de Barcelona*, Manresa: Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut, 2007.

³⁴ TAO, Z. «An analysis of failed universities in the Middle Ages». *Chinese Studies in History*, vol. 50, núm. 1 (2017), p. 24-37.

part de les activitats programades en ocasió del 150 aniversari de la inauguració de l'edifici històric de la Universitat de Barcelona, que van encetar-se amb la publicació facsímil del *Discurs inaugural del curs 1872-1873*, a càrrec de Felip Vergés i Permanyer.

5. CONCLUSIONS

Són innegables els esforços esmerçats que hem enumerat per a elaborar una història de la Universitat de Barcelona digna de la institució, però aquests esforços resulten encara insuficients per a solidificar una monografia homologable a la d'altres universitats del seu entorn històric, com seria el cas de la de València, més estudiada i amb més documentació conservada que la de Barcelona. I encara més ambiciosa i lloable seria una aproximació multidisciplinària al conjunt històric de la Universitat a la manera com s'ha fet els darrers trenta anys a Valladolid, Salamanca, Coïmbra, Santiago de Compostel·la, Alcalà o València, ja esmentada.³⁵

En les darreres dècades, s'ha prioritzat l'estudi i la divulgació de l'etapa contemporània de la Universitat i s'ha desatès —en una tendència comuna al conjunt de les universitats hispàniques— especialment la història dels segles xv, xvii i principi del xviii. Potser la represa del segon volum d'Antonio de la Torre i Jordi Rubió i Balaguer contribuiria, com a punt de partida, a redreçar les mancances anunciades d'una manera consensuada i definitiva.

³⁵ RODRÍGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, L. E. «Universidades hispánicas (ss. xv-xviii): investigación y marcos interpretativos», a PARADA LÓPEZ DE CORSELAS, M. (coord.). *Domus Hispanica: el Real Colegio de España y el cardenal Gil de Albornoz en la historia del arte*, Bolonia: Bononia University Press, 2018,, p. 211-240.